

УДК 332.01

Н. О. Долгошея,
аспірант, Миколаївський державний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ

У статті розглянуто передумови формування ефективного механізму функціонування агробізнесу. Визначене авторське трактування поняття агробізнесу. Сформовано складові компоненти організаційно-економічного механізму функціонування і розвитку сучасного агробізнесу. Окреслено коло факторів, що впливають на діяльність сільського господарства та АПК, а на їх основі виведено фактори, що впливають на функціонування агробізнесу.

Pre-conditions of forming of effective mechanism of functioning of agribusiness are considered in the article. Author interpretation of concept of agribusiness is certain. Component components are formed organizationally economic to the mechanism of functioning and development of modern agribusiness. Outlined circle of factors which influence on activity of agriculture and AIC, and on their basis factors which influence on functioning of agribusiness are shown out.

ВСТУП

Незважаючи на те, що в останні роки в Україні вживається ряд заходів з покращення умов функціонування та розвитку агробізнесу, приймаються відповідні нормативно-правові акти, програми уряду тощо [7], ця сфера економіки поки що залишається однією з найбільш вразливих та незахищених. Особливо це стало відчутним в умовах кризи і спаду виробництва, що охопили Україну в кінці 2008 року. Ті фактори ризику, які і так притаманні агровиробникам, доповнюються зменшенням попиту на продукцію, зростанням цін на енергоресурси тощо.

Досить невирішеним залишається формування організаційно-економічного механізму розвитку агробізнесу та забезпечення його сталого і збалансованого розвитку.

Крім того, до числа проблем, які потребують нових підходів щодо їх вирішення, можна віднести удосконалення механізму поєднання державного регулювання агробізнесу та його ринкового саморегулювання, формування нового типу відносин агропромислової інтеграції і створення на цій основі нових форм агробізнесу.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Після того як термін "агробізнес" було введено до категоріального економічного апарату, він став практично основним об'єктом вивчення аграрної економіки. Не дивлячись на велику кількість наукових праць вітчизняних авторів з цього питання, в науковій літературі з даної проблематики недостатньо висвітлені поняття комплексного підходу до розгорнутого трактування сутності агробізнесу, форм його функціонування тощо. Досить невирішеним залишається формування організаційно-економічного механізму розвитку агробізнесу та забезпечення його сталого і збалансованого розвитку.

Наше головне завдання — сформувати організаційно-економічний механізм функціонування і розвитку сучасного агробізнесу. Супутніми завданнями виступають: визначення передумов розвитку агробізнесу; формування факторів, що впливають на діяльність сільського господарства, АПК та агробізнесу в цілому.

РЕЗУЛЬТАТИ

У процесі дослідження автором сутності поняття "агробізнес" відбулося суттєве переосмислення

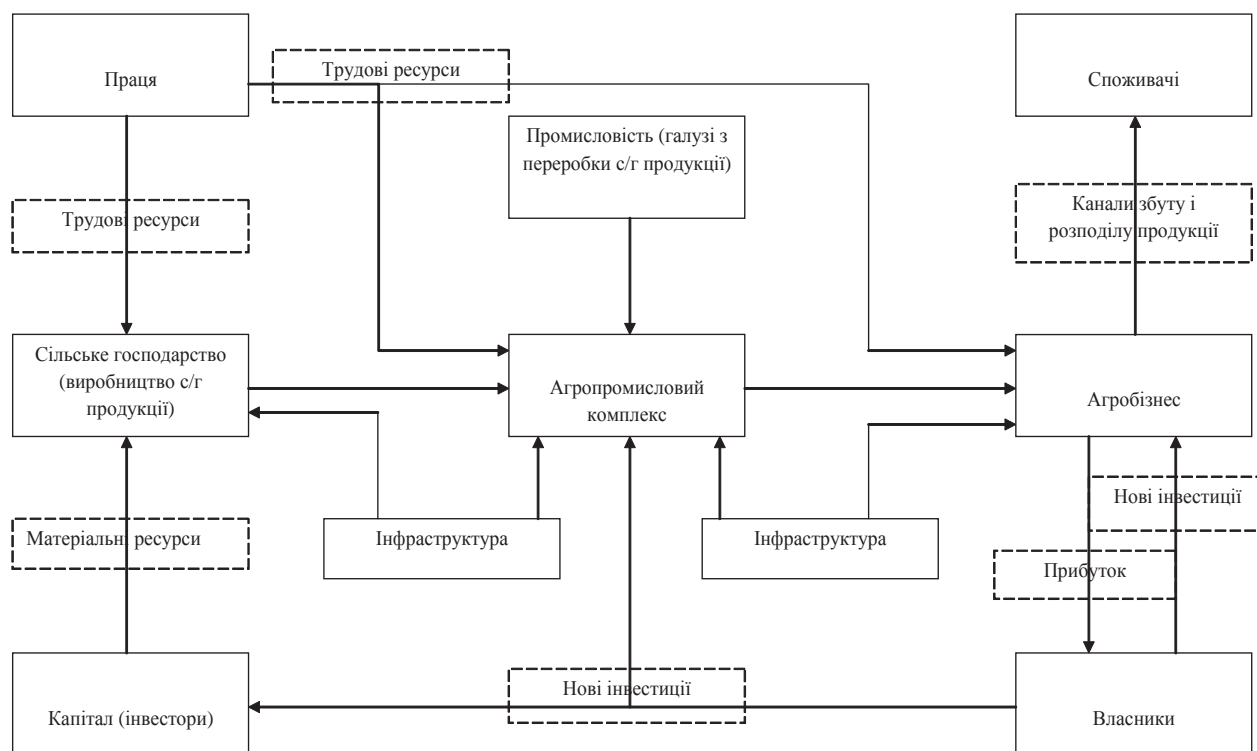

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування агробізнесу

як самого поняття, так і його ролі та зв'язку з різними економічними процесами (відтворення, суспільний поділ праці тощо) [1—6]. Узагальнення окремих ознак аналізованого поняття, сформульованих різними авторами, дало можливість сформулювати власну точку зору на дане поняття.

Агробізнес — це система взаємопов'язаних суб'єктів у сфері економічної діяльності на основі взаємовигідного ефективного співробітництва в галузі ресурсопостачання, виробництва, збуту і розподілу сільськогосподарської продукції, що характеризується суспільним поділом праці й прискоренням відтворювальних процесів у сільському господарстві.

Автор не дотримується думки, що агробізнес та АПК — це тотожні поняття, тому дана ознака у нашому визначенні не була врахована. На думку автора, агробізнес є набагато ширшим поняттям порівняно з АПК (оскільки поряд з іншими елементами включає до свого складу АПК), тому його не слід ототожнювати лише з сільськогосподарським виробництвом, яке відбувається за присутності промислових підприємств та відсутності інших ознак.

Отже, можна зробити висновок, що агробізнес є відтворювальним комплексом галузей і сфер економіки країни, а також різноманітних установ, які функціонують в єдності й забезпечують виробництво, переробку і збут продукції, що вироблена на основі сільськогосподарської сировини з метою отримання прибутку.

Якщо зосередитися на передумовах формування агробізнесу як виду економічної діяльності, то можна прослідкувати його зародження, починаючи із звичайного сільського господарства, подальшого удосконалення у вигляді підприємств агропромислового комплексу і закінчуючи сучасним сталим організаційно-економічним механізмом (рис. 1).

На даному рисунку фактич-

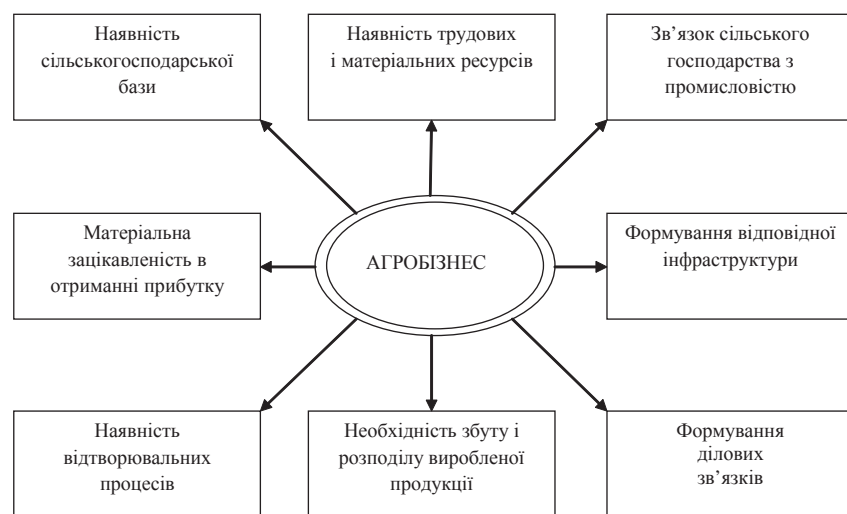

Рис. 2. Передумови формування ефективного механізму функціонування агробізнесу

но показаний агробізнес у такому його формулюванні, яке подано автором вище. Так, зі схеми видно, що це система взаємопов'язаних елементів у сфері економічної діяльності, оскільки складові частини поєднані за допомогою матеріальних і грошових потоків, містять такі суб'єкти економіки, як інвестори, власники, виробники, споживачі, інфраструктуру.

Даний механізм також відображає процеси ресурсопостачання (матеріальні, грошові й трудові ресурси), виробництва (продукція сільського господарства, АПК), збут і розподіл аграрної продукції.

Не залишається поза увагою і суспільний поділ праці, оскільки товаровиробників на схемі декілька (сільськогосподарські підприємства, підприємства АПК, підприємства збуту і розподілу).

Про наявність відтворювальних процесів у агробізнесі свідчить трансформація отриманого прибутку в нові інвестиції та їх спрямування по всім трьом основним секторам системи (сільське господарство, АПК, агробізнес).

Таким чином, агробізнес можна представити як напрям економічної діяльності, що координує діяльність сільського господарства і агропромислового комплексу з виробництва й розподілу сільськогосподарської продукції за допомогою відповідних механізмів з метою отримання прибутку. А передумови розвитку агробізнесу можна легко вивести з рис. 1 і звести до наступних (рис. 2).

Окрім зазначених передумов, на ефективне функціонування і розвиток агробізнесу чинить вплив низка факторів. Спробуємо виявити основні з них, а також дослідити природу їх прояву.

Традиційно фактори, що

Таблиця 1. Фактори, що впливають на діяльність сільського господарства

Фактори	Умови, за яких фактори	
	чинять позитивний вплив	чинять негативний вплив
1	2	3
Стан і родючість сільськогосподарських угідь	Більш родючі землі	Менш родючі землі
Природно-кліматичні умови	Рівнинна місцевість, наявність водних артерій для орошення, теплий клімат, періодичні дощі	Нерівна місцевість, засушливий клімат, відсутність водних артерій для орошення, дощів
Екологічний стан місцевості	Відсутність негативних екологічних чинників для вирощування екологічно чистої продукції	Наявність екологічних перешкод для вирощування екологічно чистої продукції
Штучні системи покращення якості земель (орошення, осушення, давання добрив та ін.)	Наявність систем покращення якості земель	Відсутність систем покращення якості земель
Інновації в сільське господарство (техніко-технологічний стан господарства)	Використання прогресивної техніки, технологій, засобів автоматизації, інформатизації	Використання застарілої техніки і технологій
Інвестиції в сільське господарство	Наявність вагомих інвестицій, що швидко окупаються	Відсутність інвестицій, їх мала частка або великий період окупності
Кваліфікація робочої сили	Висококваліфікована робоча сила	Низько- або некваліфікована робоча сила
Кваліфікація управлінського персоналу	Висококваліфіковані керівники	Низько- або некваліфіковані керівники
Попит на с/г продукцію	Великий	Незначний або відсутній
Кон'юнктура ринку с/г продукції	Невелика кількість конкурентів, які серйозно не впливають на завоювання і розширення ринку збуту	Велика кількість конкурентів, яких важко витіснити або посувати на ринку
Інфраструктура, що обслуговує с/г виробництво	Досконало сформована	Недосконало сформована
Ціни на ресурси (добрива, паливе, запчастини та ін.)	Низькі, доступні	Високі, недоступні
Ціни на с/г продукцію	Достатні для ефективної прибуткової діяльності	Недостатні для ефективної прибуткової діяльності
Ринки збуту	Поступове розширення ринків збуту	Поступове скорочення ринків збуту
Економічний розвиток країни	Зростання обсягів національного виробництва і національного доходу	Зменшення обсягів національного виробництва і національного доходу
Інфляція	Відсутність інфляції	Наявність інфляції
Курс національної валюти	Стабілізація і зміцнення курсу національної валюти	Знецінення курсу національної валюти
Демографічна ситуація	Збільшення природного приросту населення, омолодження населення	Зменшення природного приросту населення, старіння населення
Політична ситуація в країні	Політична стабільність, ефективне законодавство	Політична криза, нестабільність і суперечність законодавства

Таблиця 2. Фактори, що впливають на діяльність АПК

Фактори	Умови, за яких фактори	
	чинять позитивний вплив	чинять негативний вплив
Загальний стан розвитку промисловості	Високий	Низький
Автоматизація виробництва	Автоматизоване виробництво	Неавтоматизоване або частково автоматизоване
Відстань від сировинної бази (підприємств по виробництву с/г продукції)	Невелика	Велика
Якість с/г сировини	Висока	Низька
Якість готової продукції	Висока	Низька
Інновації у агропромислове виробництво	Використання прогресивної техніки, технологій	Використання застарілої техніки і технологій
Інвестиції у агропромислове виробництво	Наявність вагомих інвестицій, що швидко окупаються	Відсутність інвестицій, їх мала частка або великий період окупності
Екологічний стан місцевості	Відсутність негативних екологічних чинників для виробництва екологічно чистої продукції	Наявність екологічних перешкод для виробництва екологічно чистої продукції
Кваліфікація робочої сили	Висококваліфікована робоча сила	Низько- або некваліфікована робоча сила
Кваліфікація управлінського персоналу	Висококваліфіковані керівники	Низько- або некваліфіковані керівники
Попит на продукцію АПК	Великий	Незначний або відсутній
Кон'юнктура ринку продукції АПК	Невелика кількість конкурентів, які серйозно не впливають на завоювання і розширення ринку збуту	Велика кількість конкурентів, яких важко витіснити або посувати на ринку
Інфраструктура, що обслуговує АПК	Досконало сформована	Недосконало сформована
Ціни на ресурси	Низькі, доступні	Високі, недоступні
Ціни на продукцію АПК	Достатні для ефективної прибуткової діяльності	Недостатні для ефективної прибуткової діяльності
Ринки збуту	Поступове розширення ринків збуту	Поступове скорочення ринків збуту
Економічний розвиток країни	Зростання обсягів національного виробництва і національного доходу	Зменшення обсягів національного виробництва і національного доходу
Інфляція	Відсутність інфляції	Наявність інфляції
Курс національної валюти	Стабілізація і зміцнення курсу національної валюти	Знецінення курсу національної валюти
Демографічна ситуація	Збільшення природного приросту населення, омолодження населення	Зменшення природного приросту населення, старіння населення
Політична ситуація в країні	Політична стабільність, ефективне законодавство	Політична криза, нестабільність і суперечність законодавства

Таблиця 3. Фактори, що впливають на діяльність агробізнесу

Фактори	Умови, за яких фактори	
	чинять позитивний вплив	чинять негативний вплив
Стан і родючість сільськогосподарських угідь	Більш родючі землі	Менш родючі землі
Природно-кліматичні умови	Рівнинна місцевість, наявність водних артерій для зрошення, теплий клімат, періодичні дощі	Нерівна місцевість, засушливий клімат, відсутність водних артерій для зрошення, дощів
Екологічний стан місцевості	Відсутність негативних екологічних чинників для вирощування екологічно чистої продукції	Наявність екологічних перешкод для вирощування екологічно чистої продукції
Штучні системи покращення якості земель (орошення, осушення, додавання добрив та ін.)	Наявність систем покращення якості земель	Відсутність систем покращення якості земель
Інновації в сільському господарстві (техніко-технологічний стан господарства)	Використання прогресивної техніки, технологій, засобів автоматизації, інформатизації	Використання застарілої техніки і технологій
Інвестиції в сільському господарстві	Наявність вагомих інвестицій, що швидко окупаються	Відсутність інвестицій, їх мала частка або великий період окупності
Інновації у агропромислово виробництві	Використання прогресивної техніки, технологій	Використання застарілої техніки і технологій
Інвестиції у агропромислово виробництві	Наявність вагомих інвестицій, що швидко окупаються	Відсутність інвестицій, їх мала частка або великий період окупності
Загальний стан розвитку промисловості	Високий	Низький
Автоматизація виробництва	Автоматизоване виробництво	Неавтоматизоване або частково автоматизоване
Відстань від сировинної бази (підприємств по виробництві с/г продукції)	Невелика	Велика
Якість с/г сировини	Висока	Низька
Якість готової продукції	Висока	Низька
Кваліфікація робочої сили	Висококваліфікована робоча сила	Низько- або некваліфікована робоча сила
Кваліфікація управлінського персоналу	Висококваліфіковані керівники	Низько- або некваліфіковані керівники
Ціни на ресурси (добрива, паливо, запчастини та ін.)	Низькі, доступні	Високі, недоступні
Ціни на с/г продукцію	Достатні для ефективної прибуткової діяльності	Недостатні для ефективної прибуткової діяльності
Професіоналізм у налагодженні ділових зв'язків	Високий	Низький
Якість партнерських (ділових) зв'язків	Довготривалі, надійні	Нетривалі, ненадійні
Якість прийняття управлінських рішень	Висока, рішення ефективні і приносять прибуток	Низька, рішення неефективні, недоотримання прибутку або збитки
Імідж	Високий, надійний, вдало сформований	Низький, невдало сформований
Суспільний поділ праці	Присутній, полегшує виробництво і прискорює кругообіг капіталу	Відсутній або слабкий, уповільнює кругообіг капіталу
Якість відтворювальних процесів	Висока, прискорює відтворення	Низька, уповільнює відтворення
Попит на продукцію агробізнесу	Великий	Незначний або відсутній
Кон'юнктура ринку продукції агробізнесу	Невелика кількість конкурентів, які серйозно не впливають на завоювання і розширення ринку збуту	Велика кількість конкурентів, яких важко витіснити або посунути на ринку
Інфраструктура, що обслуговує с/г та агропромислово виробництво	Досконало сформована	Недосконало сформована
Ринки збуту	Поступове розширення ринків збуту	Поступове скорочення ринків збуту
Економічний розвиток країни	Зростання обсягів національного виробництва і національного доходу	Зменшення обсягів національного виробництва і національного доходу
Інфляція	Відсутність інфляції	Наявність інфляції
Курс національної валюти	Стабілізація і зміцнення курсу національної валюти	Знецінення курсу національної валюти
Демографічна ситуація	Збільшення природного приросту населення, омолодження населення	Зменшення природного приросту населення, старіння населення
Політична ситуація в країні	Політична стабільність, ефективне законодавство	Політична криза, нестабільність і суперечність законодавства

впливають на діяльність або процес, поділяють на внутрішні й зовнішні. Дотримуючись цієї лінії, виявимо спочатку ті фактори, що формуються всередині механізму агробізнесу. Для цього знову повертаємось до рис. 1.

Як бачимо, функціонування агробізнесу бере початок безпосередньо з сільського господарства, до якого в процесі подальшого удосконалення приєднуються інші суб'єкти агробізнесу. Якщо розглядати фактори, що впливають на діяльність сільського господарства, то їх можна звести до наступних (табл. 1).

Описувати наведені вище фактори більш детально немає потреби, оскільки вони є загальновідомими, а їх позитивний чи негативний вплив на

сільське господарство ми розшифрували в таблиці.

Рухаючись далі вправо по рис. 1, зупиняємо свою увагу на агропромисловому комплексі, на діяльність якого теж чинять вплив відповідні фактори (табл. 2). До речі, багато з них є спільними для сільського господарства і АПК. Ці спільні фактори ми позначили курсивом, щоб при формуванні загальних факторів розвитку агробізнесу уникнути повторів.

Формуючи фактори даної групи, ми брали до уваги лише ті, які стосуються безпосередньо агропромислового виробництва як інтергаційного об'єднання з подальшої переробки сільськогосподарської сировини і виробництва на її основі промислової продукції, залишаючи поза увагою фактори впливу лише на сільське господарство (родючість земель, кліматичні умови, стан с/г техніки тощо).

І, нарешті, коли АПК за рахунок свого подальшого розвитку, удосконалення і доповнення новими суб'єктами, перетворюється в агробізнес, отримуємо ще низку додаткових факторів. Вони разом з попередніми факторами представлені в табл. 3.

Як бачимо, до групи попередніх факторів додалося чимало таких, які притаманні саме бізнесовому аспекту ефективного ведення агробізнесу: професіоналізм у

налагодженні ділових зв'язків, якість партнерських (ділових) зв'язків, якість прийняття управлінських рішень, імідж, суспільний поділ праці, якість відтворювальних процесів. Це пояснюється тим, що агробізнес містить у собі управлінський аспект.

Поділяючи зазначені фактори на внутрішні і зовнішні, скажемо, що з наведеного переліку до внутрішніх ми віднесемо ті фактори, які формуються всередині самих організаційних форм його ведення, тобто пов'язані з веденням сільського господарства, агропромислового виробництва та системою управління агробізнесом. До зовнішніх належать всі інші фактори, зокрема політичні, загальноекономічні, демографічні, інфляційні, ва-

лютні, екологічні, збутові, кон'юнктурні, конкурентні тощо.

Якщо аналізувати суб'єкти агробізнесу, то їх взаємодію можна представити у вигляді схеми, поданої на рис. 3. На схемі всі взаємозв'язки між даними суб'єктами є загальновідомими, мають двосторонній характер, тому в межах даного дослідження ми не будемо зупинятися на їх характеристичності.

Досліджуючи сутність агробізнесу на основі взаємозв'язків, наведених на рис. 3, ми фактично розглядаємо аграрну сферу економіки з позиції міжгалузевих зв'язків та комплексності на національному і субнаціональному рівнях, крізь призму різноманітної диверсифікованої та прибутково орієнтованої діяльності.

Всі суб'єкти агробізнесу рівноцінні, взаємопов'язані й підпорядковані одній загальній меті — отриманню і максимізації прибутку. Участь у ринкових відносинах, задоволення потреб споживачів у якісній аграрній продукції, отримання власної вигоди — це той фундамент, що становить основу агробізнесу. Отже, агробізнес характеризується такими ознаками, як: ефективна діяльність сільськогосподарських і агропромислових підприємств; органічний зв'язок виробництва, переробки і реалізації продуктів аграрної сфери; ефективне доведення виробленої продукції до споживача; орієнтація на мінімізацію витрат і максимізацію прибутку; досягнення рівноваги між виробничими можливостями агробізнесу та попитом споживачів.

Наведених на рис. 3 суб'єктів агробізнесу можна віднести до того чи іншого сектора економіки, показавши у вигляді блок-схеми макроекономічної моделі їх взаємозв'язок (рис. 4).

Так, сектор ресурсозабезпечення представлений підприємствами, які поставляють виробникам всі необхідні ресурси. Це підприємства паливо-енергетичного комплексу, мікробіологічної промисловості, підприємствами з виробництва кормів і добрив, машинобудування для сільського

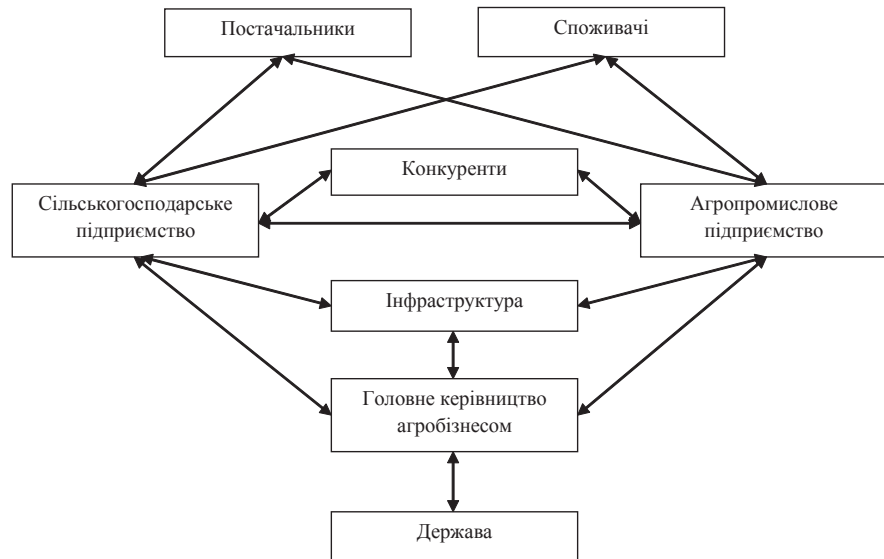

Рис. 3. Взаємозв'язок суб'єктів агробізнесу

господарства та АПК тощо. На рис. 4 видно, з якими секторами він безпосередньо взаємодіє в ході ведення агробізнесу.

Сектор менеджменту включає до свого складу вище (генеральне) керівництво підприємствами агробізнесу, персоналом, що централізовано приймає управлінські рішення, які стосуються функціонування системи агробізнесу в цілому, формує стратегію подальшого розвитку агробізнесу та супутні цілі подальшої діяльності. Взаємодіє з секторами виробництва, переробки та маркетингу (збуту) готової продукції.

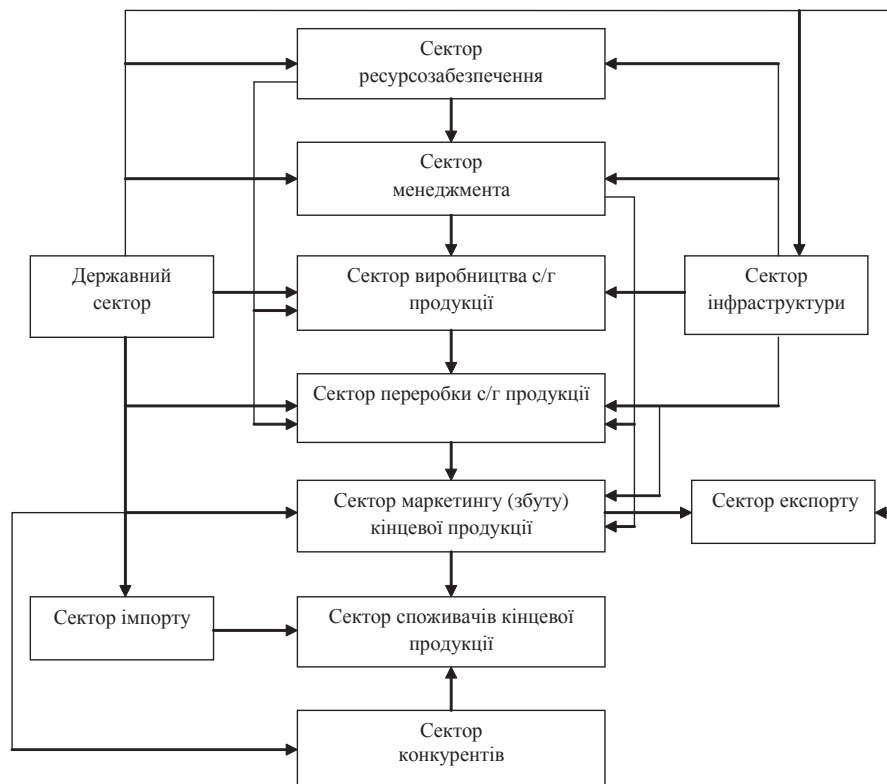

Рис. 4. Блок-схема макроекономічної моделі агробізнесу

Сектор виробництва с/г продукції представлений сільсько-господарськими підприємствами різних видів, а сектор переробки — агропромисловими підприємствами. Умови виробництва на підприємствах агробізнесу являють собою складний виробничий процес: використовуються різні типи обладнання, застосовуються різні технології виробництва продукції. У зв'язку з цим організація виробництва і праці на підприємствах агробізнесу повинна бути раціональною, тобто максимальною мірою враховувати досягнення науки і техніки, передового досвіду виробництва, забезпечувати повне та ефективне використання робочої сили та інших факторів виробництва з метою отримання кращих економічних результатів на кожному етапі виробництва. Зазначені два сектори займають центральне місце у всій макроекономічній моделі функціонування агробізнесу.

Сектор маркетингу кінцевої продукції включає в себе канали реалізації кінцевої продукції агробізнесу: оптових і дрібнооптових посередників, підприємства громадського харчування, продовольчі магазини, виконання державних замовлень, а також будь-які інші канали реалізації. З рис. 4 видно, що, крім реалізації внутрішнім споживачам, даний сектор може направляти продукцію агробізнесу на експорт. У тому випадку, коли товари практично не відрізняються від конкурентних споживчими властивостями, як це на практиці складається по багатьом видам продукції агробізнесу, підприємствам необхідно спробувати знайти і запропонувати споживачам таку продукцію, яка вигідно виділялася б на фоні конкурентної, що дасть додаткові конкурентні переваги і зробить товар більш привабливим для споживачів, а його торгову марку — відомою. Звідси витікає значимість і необхідність роботи сектора маркетингу по просуванню товарів на ринок та пошуку нових можливостей для цього. В сучасних умовах розвитку ринку і конкуренції, яка посилюється не тільки між окремими фірмами, але і між торговими марками, маркетинг стає чи не головною функцією підвищення ефективності діяльності і позиціонується в центр всієї виробничо-господарської діяльності підприємства. Маркетинг як складова механізму агробізнесу покликаний вирішувати такі задачі, як: максимальне задоволення потреб населення в продукції агробізнесу; забезпечення сталого функціонування і розвитку підприємств агробізнесу на основі стабільного прибутку; здійснення і розширення міжрегіонального розподілу продукції на основі розширення ринків збуту. Ці завдання будуть ефективно вирішуватись лише за умови наявності у секторі маркетингу необхідного впливу на всі інші підрозділи механізму агробізнесу (керівництво, виробництво, переробка).

Сектор споживачів кінцевої продукції представлений населенням та тими підприємствами,

для яких продукція агробізнесу може слугувати сировиною для подальшої переробки (за винятком безпосередньо підприємств АПК). Це, наприклад, підприємства легкої та хімічної промисловості. Окрім споживання продукції внутрішнього ринку, в тому числі з сектору конкурентів, користуються імпортом.

Державний сектор взаємодіє практично з усіма секторами, що пов'язано з виконанням ним функцій державного регулювання економіки.

Сектор інфраструктури представлений всіма необхідними інститутами ринкової інфраструктури, з якими агробізнес функціонує в результаті своєї діяльності: лізингові компанії, банки, біржі, інвестиційні компанії і фонди, підприємства агро-техсервісу, страхові компанії та ін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження автором у межах даного підрозділу зроблено наступне: сформульоване поняття агробізнесу, яке враховує всі необхідні ознаки його функціонування і розвитку; зосереджено увагу на факторах розвитку агробізнесу в сучасних умовах; окреслено суб'єктів функціонування агробізнесу; сформовано макроекономічну модель функціонування агробізнесу, представлену основними зацікавленими секторами економіки країни.

Література:

1. Белов О. Організаційно-економічний механізм розробки і реалізації підприємствами АПК маркетингових стратегій взаємодії // Економіка АПК. — 2006. — № 10. — С. 124—129.
 2. Галанець В. Стратегія трансформації форм господарювання в аграрній сфері // Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 13.
 3. Гриненко С.П. Логістичний напрям розвитку інтегрованих формувань в агробізнесі / С.П. Гриненко // Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С. 132—136.
 4. Казанцев Л.О. Крупные организационные структуры в агробизнесе: механизмы формирования и устойчивого развития. — Москва: Бизнес-Пресс, 2005. — С. 57—61.
 5. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 452 с.
 6. Костин В.Ю. Агробизнес как специфическая форма координации АПК: теоретические основы и практическая реализация: диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук. — Орел, 2005. — 150 с.
 7. Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006—2010 роки. Розпорядження від 21.12.2005 р. № 536-р.
- Стаття надійшла до редакції 19.10.2010 р.*